

ÚJABB KUTATÁSOK A MAGYAR MŰVÉSZET KELETI KAPCSOLATAIRÓL

Amióta a magyarság elfoglalta a Kárpátmedencét, életének külső és belső megnyilvánulásaiban, műveltségében és szellemiségében kettős rétegződés figyelhető meg: egy keleti és egy nyugati. A két elem egymást sokszorosán átszövi, gyakran el is rejtji, meglétük és állandó hatóerejük mégis kétségtelen. Bonyolult összeötvöződésük titokzatos talajából táplálkozik a magyar lélek és annak minden vetülete. Magyarságunk e kettőssége, bár tudatunkban soha nem halványodott el, mégsem részesült egyenlő figyelemben. Létünknek és tájékozódásunknak a kereszténység felvétele óta állandó nyugati beágyazódása keleti vonásaink tartalmi és tárgyi tudatát elhomályosította. A nyugati burok alatt lappangó, azt ezer szállal átjáró keleti erők fennmaradtak, de működésüket alig vettük észre. Pedig szellemi és valóságos életünknek éppen ezek a rejtett összetevői adták meg a keresztény és európai magyarság sajátos jellemét a nélkül, hogy az általános nyugati fejlődést, a keresztény és európai igazodást megzavarták vagy gátolták volna. Ezért kell fokozott figyelmet szentelnünk azoknak az újabb törekvéseknek, melyek életünk és művelődésünk kettős arcának eddig sötétségbe burkolódzó felét igyekeznek megvilágítani és a benne gyökerező értékeket, hagyományt ismét tudatosítani. A munka minden vonalon megindult. Túlzások és fellengzős beleképzelések ugyan bőven akadnak, de becses eredményekben sincs hiány. Ezek közé tartozik LÁSZLÓ GYULA két rendkívül széles tudással és nagy látókörrel megírt tanulmánya a honfoglaló magyarok Erdélyben található művészetéről és a Kolozsvári testvérek Szent György szobrának lószerszámáról.* A két munka egymást szervesen kiegészíti, felépítésében és következtetéseiben szorosan összefügg. Belőlük új lehetőségek és új szemlélet gazdagon árnyalt távlatai nyílnak.

Az első dolgozat címe voltaképpen nem fedi tartalmát. A honfoglaló magyaroktól ismert erdélyi leletanyag ugyanis csak eszköz annak a központi és alapvető kérdésnek tisztázására: vajjon egyáltalán művészet-e a honfoglalók annak nevezett hagyatéka? A feleletet a műalkotás két lényegesebb jegyéből: a formából és tartalomból szűri le. Vizsgálatai távolról sem ölelik fel a teljes erdélyi anyagot, hanem úgyszólván csak az 1942-ben végzett kolozsvári Zápolya-utcai ásatások során előkerült két kengyel és néhány veret alapos feldolgozásán nyugszanak. De amint a sötét szobából kikandikáló legparányibb nyílason át is hatalmas kilátás tárul a rátapadó szem elé, épúgy csillan fel egy óriási, már-már elfelejtett világkép e kis tárgyak aprólékos, elmélyedő megfigyelése és értelmezése nyomán. A Zápolya-utcában talált csörgős veret díszítésének elemzésekor LÁSZLÓ gondos összevetések kapcsán meggyőzően mutat rá arra a bámulatosan gazdag és finom komponáló készségre, mely a végtelen mustra valamelyik rugalmas hálózatába beleszőtt mintákat a rendelkezésre álló felületnek megfelelően változtatja meg s ezáltal az eredetivel szervesen összefüggő, mégis üdén újszerű ornamentikát varázsol elő. „Roppant tanulságos megfigyelni a mintahálózatnak a tárgy körvonalai által megkövetelt lezárását. Ezeknél, a mintafűzés szempontjából legkényesebb helyeknél figyelhetjük meg legjobban, hogy ötvöseink fölényes művészi biztonsággal úgy tudták a végtelen felé tendáló felületet lezárni, hogy a szem mindenkor zökkenés nélkül veszi tudomásul a határok közé szo-

* László Gyula: *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben*. Kolozsvár, 1943. 104 l. XXVII. tábla, és *Kolozsvári Márton és György Szent-György szobrának lószerszámja*. Kolozsvár, 1943. 98 l. XIV. tábla. — Mindkettő az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása.

ritott végtelent" (21. l.). Az említett csörgős veret díszítése kialakulásának rajzban történt lerögzítése e jelenséget minden szónál ékeesebben bizonyítja (24. l.). A kutatás azonban nem áll meg a magasrendű komponáló és stílus-készség megállapításánál, hanem tovább megy és belemélyed a honfoglalók művészetének tartalmába. A tanulmánynak ez a része, tartogatja az olvasó számára a legmegragadóbb élményt. Lászlót az élet teljessége érdekli. Vizsgálatai ennek következtében nem maradnak meg a régészet medrében, hanem kiáradnak a néprajz és a művelődéstörténet tágabb távlatai felé. Nem elégszik meg a veretek és lószerszámok formai fejlődésének megfigyelésével és kialakulásuknak a magyaroktól az avarokon, húnokon át a szkítákig való követésével, hanem a díszítések ábrázolásainak tartalmi elemei mögé hatol és felvázolja nagy vonásokban azt a sámánisztikus, sajátos pusztai vallási képzetekkel teli világot, szellemiséget, melyben az illető tárgyak létrejöttek. E fejtegetések hatása alatt érezzük át annak a megállapításnak igazi jelentőségét, hogy az ősmagyarok művészetét mai népművészetünk mintájára még a kétségtelenül fennálló közös stílusjegyek ellenére sem képzelhetjük el egyszerűen azért, „mert az ezer éveket túlélő elemek már csak elemek, s nem szerves tartozékai az egész életet magába ölelő szemléletmódnak" (6. l.). A hajdani pusztai kultúrában a díszítés nem üres formajáték, hanem a természetfeletti hatalmakba vetett hit megtestesítője. Ebben az értelemben kell érekelnünk a csörgős veret madárszárny mivoltát. Ez tehát nemcsak a szügy-szerszám ékítése, hanem utalás a pusztai szárnyas lóra és a vele kapcsolatos vallási képzetekre. A honfoglaló magyar leletek ornamentikája a mellett, hogy formai tekintetben is magas művészi színvonalon áll, egyszersmind csordultig telve van ősi jelentésekkel. E jelentések azonban ma már elhomályosodtak, sőt emlékezetünkéből kivesztek és csakis akkor elevenednek fel, ha ismét felszítjuk szellemi hátterük egykor hatalmasan lobogó, azóta régen elhamvadt tüzét. A honfoglalók világnézetét, ennek külső és belső megnyilatkozásait László meggyőző érveléssel kapcsolja össze az avarokon és húnokon keresztül a szkíta életformával és műveltséggel, melyet nem a „keleti", hanem sokkal inkább a „nyugateurázsiai" jelző illet, hiszen e steppe-kultúrát a görög szellem által megtermékenyített és később is a mediterrán és germán műveltség közvetlen közelében kifejlődött szkíta alkotóerő teremtette meg. A honfoglalók művészete ebben a másfél évezred óta dúsan termő talajban gyökerezik.

Az első tanulmánynak ezen a pontján kapcsolódik bele a híres prágai Szent György szobor lószerszámjáról rendkívül friss lendülettel és őszinte lelkesedéssel írt dolgozat. Az eredmények annál meggyőzőbbek mivel a technikai és régészeti, tehát, mondhatnók, megfogható valóságokon alapuló következtetései nemcsak kiegészítik, hanem csattanósan megerősítik a magyar művészettörténeti kutatók stíluskritikai megállapításait. László vizsgálatai két irányba ágaznak. Egyrészt pontos mérésekkel határozza meg a nyereg minden részletét. Ezzel kapcsolatban rájön azokra a torzításokra és részaránytalanságokra, melyeknek forrása a művészi hatás tökéletesebbé tétele s melyek nyomán meglepő bepillantást nyerhetünk Kolozsvári Márton és György kivételes művészi egyéniségébe és teremtő munkamódszerébe. Másrészt a szügy- és farhám valamint a fark- és üstökfonás szerkezetét és részleteit figyeli meg, leírja ezek keletkezésének történetét, rámutat különböző változataikra. Ezután a régészeti leletek segítségével bebizonyítja, hogy a Szent György szobor lovának nyerge és lószerszámja valamint farkának és üstökének csomózása az évezredek steppei műveltségben és életben gyökerezik. Különösen érdekes, hogy éppen a Zápolya-utcai II. sírban talált ló ugyanazzal a csuklós szügyhámval és hálós farhámval volt felszerelve,

mint a Kolozsvári testvérek remeke. A hálós farhással kapcsolatban megtudjuk, hogy ez a forma Keleten aránylag ritka volt. Ezzel szemben hazánk avarkori leletei e megoldás gazdag változatosságáról és nagy elterjedéséről tanuskodnak (Kunágota, Ozora). Kézenfekvő tehát az a következtetés, hogy a hálós farhának a Szent György szobron meglévő formája avar örökség, melyet a honfoglalók a hazánk területén akkor még bizonyosan virágzó avar divatból vettek át. A keleti nyereg és lószerszám, farok- és üstökösomózás Nyugaton is megfigyelhető. De míg nálunk a szerkezetek és megoldások szerves és nyomról nyomra, lépésről lépésre kísérhető évezredek fejlődés eredményei, melyek népünknel ma is élnek, addig Nyugaton nem helyi előzmények eredményeként, hanem egyszerre készen bukkannak fel a XIV. században. E jelenségben épügy, mint a szórványos korábbi esetekben joggal tételezhetjük fel a magyar lovaskultúra közvetlen kisugárzó hatását. A szent lovag lovának felszerelése azonban nemcsak ősi magyar hagyományok őrzője, hanem ezen belül határozottan a Székelyföld felé irányítja figyelmünket. Az ottani XIV—XV. századi Szent László legendát ábrázoló falfestményeken ugyanaz a lószerszám látható mégpedig ugyanebben az összeállításban. Már pedig éppen az Anjou-korban a hálós farhámot átmenetileg kiszorította a farrózsás farhám használata. Az ország keleti részén azonban az az együttes maradt meg ekkor is, melyet a Szent György szobron figyelhetünk meg. E székelyföldi, kétségtelenül meglepő párhuzam lerögzítése nyújt LÁSZLÓ GYULÁ-nak alapot arra, hogy a XIV—XV. században kimutatható kolozsmegyei és kolozsvári nagyobbarányú székely települést összefüggésbe hozza a Kolozsvári testvérek székely származásával. Ha e tetszetős és meggyőző érveléssel alátámasztott feltevést további bizonyítékok feltűnéséig talán nem is tekinthetjük kétségtelen valóságnak, BALOGH JOLÁN tétele régészeti oldalról is teljes igazolást nyert. E tétel szerint a Kolozsvári testvérek művészetének magyarságát az dönti el, hogy alkotásaik beleillenek-e a magyar művészet fejlődésébe, magyarázhatók-e a magyar környezetből, hagyományból, a hazai formai és tartalmi elemekből, vagy sem. LÁSZLÓ GYULA dolgozata régészeti téren épügy határozott igennel felel a felvetett kérdésre, mint BALOGH JOLÁN stíluskritikai és szellemtörténeti vizsgálatai. A Kolozsvári testvérek művészetének magyarságát ezek után már igazán csak az vonhatja kétségbe, akinek nincsenek szeméi a látásra és fülei a hallásra.

Nemcsak a testvérpár művészetének tisztázása köszönhető LÁSZLÓ-nak, hanem az is, hogy nyomatékosan rámutatott arra a tényre: keresztény művészetünkben sem hiányoznak az ősi keleti vonások. „A honfoglaló magyarok művésze Erdélyben“ című tanulmányának utolsó fejezete e szempontból úttörő jelentőségű, bár egyelőre csak izelítőt ad a jelenleg feldolgozás alatt álló anyagból. Kiderül, hogy a Szent György szobor egyáltalában nem egyedülálló jelenség művészetünk keleti vonatkozásait illetően. A közismert kishéni oszlopő vadászjelenete épügy a steppei magyar ábrázolóművészetel áll szerves kapcsolatban, mint a székelyföldi Szent László legendát megjelenítő falfestményesorozatok. Ez alkalommal csupán a szent király pihenésének és a kúnnal való küzdelmének jeleneteiről ismerjük meg azokat a formai és tartalmi szálakat, melyek a pogánykori magyar ábrázolóművészet felé vezetnek. A közvetítő szerepet a nomád kultúrában a festészet szerepét vállaló textilművészet termékei játszották. László igen kívánatosnak tartaná a középkorban oly híres magyar szőnyegkészítővel való foglalkozást és a Nyugat-Európában fennmaradt textiliák magyar szempontból való vizsgálatát. A Szent László legenda falképi ábrázolásával kapcsolatban két következtetést kell különösen kiemelni. 1. E festményesorozatok jelenetei az ősi vallás hasonló jeleneteinek kereszténnyé vált megfogalmazásai, melyek töké-

letesen párhuzamosak népeletünk és népszokásaink számos hasonló jelenségével. 2. Országunk peremvidékén fennmaradt, vidéki templomainkat díszítő legenda-ábrázolások nem egy feltételezett magas színvonalú nagyváradi freskó kisugárzásai. Éppen a keleti formák és tartalom arra vallanak, hogy e falusi alkotások a magyar nép lelkében a kereszténység felvétele után is továbbélő, ősi hagyományoknak az ősi ábrázoló művészet törvényei szerinti megnyilatkozásai, melyek talán a gyepüvődő magyar-török (székely, besenyő, kún) törzsek településével is valami módon összefüggenek. László Gyula ilyen irányú kutatása még csak a kezdetén van. Mégis már most hatalmas és egész jövődő művészetkutatásunk szempontjából lényeges eredménye, hogy a zenénkben és költészetünkben eddig kimutatott keleti alapzövet képzőművészetünkben is világosan kielemezhető.

Ezek után kétségtelennek látszik, hogy a honfoglaló magyarság díszítő és ábrázoló művészete forma és tartalom tekintetében egyaránt valóban művészet volt. Rendkívül tanulságosak e szempontból a nyugati műalkotásokkal való összevetések. A kitűnő érzékkel megelevenített magyar pogánykori ornamentikát László szembeállítja a „románkor vagy gótika játékos, de magában tartalmatlan felületdíszítésével“ (66. l.). Szerinte a keresztény középkor ornamentikájának szellemi tartalma a díszítésben, a felület szerkezetének kihangsúlyozásában kimerült. Azt hiszem azonban, hogy a középkor felületdíszítése mögött ugyanúgy ott izzik a keresztény szellemiség, mint az ősmagyarok magasrendű díszítőművészete mögött a maguk vallási képzetei. Az ornamentika Nyugaton kétségtelenül beletartozott az ábrázolás hierarchiájába s az alakos megjelenítéssel szemben csupán fokozati, de nem lényegi különbség állott fenn. (Vö. GANDTNER JOSEPH: Romanische Plastik. Wien, 1942.). Ez a megjegyzés azonban nem érinti a steppei kultúrát magával hozó magyarság dinamikus közösségi művészete és a Nyugat kevésbé hajlékony, de egyéni szemléleten alapuló művészete között fennálló lényeges eltérés felismerésének tagadását.

László Gyula első tanulmányának bevezetésében igen találóan mutatott rá arra a törésre, mely a pogány és keresztény magyarság életét és történetét vizsgáló kutatások között tátongott. Pedig a pogány, majd kereszténnyé lett nép egy és ugyanaz volt és a valóság nem tűr merev választóvonalakat. Miként a többi tudománynak, a művészettörténetnek is meg kell kísérelnie a látszólagos szakadék betöltését. A két ismertetett dolgozat mind módszer, mind eredmény tekintetében éppen e döntő fontosságú kérdés megoldására adott követésre méltó példát.

ENTZ GÉZA

ERDÉLYI RITKASÁGOK

Mikor a kisebbségi sors utolsóelőtti évében az erdélyi magyarság legnehezebb napjait élte, s a sajtó-ellenőrzés a magyar könyvkiadásra teljes súllyal nehezedett rá, egy új kiadói vállalkozás indult meg. Egy vállalkozás, mely minden anyagi tőke nélkül, szinte az önképzőkörös diákok gyermektegnéhség nem ismerésével vágott neki a könyvkiadás bizony sokban az anyagiakon is múló feladatának, s Erdélyi Ritkaságok címen új kiadványsorozatot indítva el, azt a kettős célt tűzte ki maga elé, hogy egyrészt az erdélyi magyar múlt ismeretlen vagy legalább is elfeledett emlékeit adja ki s mentse meg a pusztulástól, a feledéstől, másrészt meg a múlt életrekelésével szolgálja a nemzeti öntudatosítás ügyét. Szégyenkezés nélkül bevallhatjuk, annak idején sokan megmosolyogtak a vállalkozás megindítójának és